

Objavljeno u: *Pregled: časopis za društvena pitanja, br. 3, god. LXVII, 1977.*

U odnosu prema ženi kao plijenu i služavci zajedničkog uživanja, izražena je beskrajna degradacija u kojoj čovjek postoji za sebe samog... Neposredan, prirodan, nužan odnos čovjeka prema čovjeku je odnos muškarca prema ženi.

U tom prirodnom generičkom, odnosu, odnos čovjeka prema prirodi neposredno je njegov odnos prema čovjeku kao što je odnos prema čovjeku neposredno njegov odnos prema prirodi, njegovo vlastito prirodno određenje.

... Iz tog odnosa može se dakle prosuđivati cjelokupan stupanj čovjekovog obrazovanja...“

Marks, Engles „Rani radovi“

Nada Ler - Sofronić

KA ISTINI O ŽENI – O PORIJEKLU DEGRADACIJE ŽENE –

Traganja ka istini o ženi vode dugim, nepoznatim, nepredvidljivim i zanimljivim putevima do samog jezgra čovjekove društvenosti i do jezgra njegove polne prirode.

Put do istine o ženi nije skidanje sedam velova sa njene „mistične ženske prirode“, već je to skidanje naslaga stvarnih mistifikacija i falsifikata cjelokupnog društvenog života. Ova se dva puta ukrštaju u čvor koji u sebi krije rješenja i ključeve za mnoge demistifikacije ovoga svijeta.

Svako traganje ka istini o ženi, uvijek je aktuelno i novo jer istovremeno otkriva i prirodu društva i njegove suštinske karakteristike. Sa koje god tačke da krene, tragač se kreće kroz tkivo društva i rada, kroz suštinu društvenih odnosa, kroz suštinu čovjekove polnosti, stvaralaštva, ljubavi, rađanja i podizanja malog naraštaja.

Istina o ženi znači istinu o svijetu u kome je čovjek živio, u kome živi i u kome mu predstoje otvorene različite perspektive življenja. Istina o ženi je istina o seksu, istina o ljubavi u njenom najširem značenju, i to je u istoj mjeri, koliko i istina o fundamentalnim pitanjima društva. Najzad, u ogledalu istine o ženi krije se tajna istine o muškarcu.

Romantizirane predstave o ženi oko koje se okreće svijet kao centru svjetskog sazvežđa, na žalost su manje istinite od činjenice da je žena objektivno bila, i

uglavnom ostala, na margini, dalekoj periferiji društva, a naročito daleko od stvarnih centara društvene moći. Ona je, međutim, živi centar mistifikacija, laži i fetišizacija ovoga svijeta. Oko žene i u ženi se ekstrahovala t r a g e d i j a p o d j e l e l j u d s k o g s v i j e t a i n j e g o v o g o t u d e n j a ; **ona je prvi čovjek kojim se drugi čovjek poslužio, ona je prva ljudska roba i prvo obespravljeno i podjarmljeno ljudsko biće.**

Svijet nejednakosti, podjarmljivanja, svijet u kome se čovjek služi čovjekom kao sredstvom, svijet otuđene ljubavi i svijet eksploatacije, vuče svoje psihološke korijene od onih dana kada se klin rascjepa duboko zasjekao u najprirodniji i najnužniji odnos čovjeka prema čovjeku – u ljubav između muškaraca i žena. Izgleda da je neumitnom logikom morao da zasiječe upravo tu, u ljudski odnos najviše natopljen željom, emocijama i prirodnim nagonom, kako bi dalje harao društvom i čovjekom i postao temeljni model za sve vrste ljudskih nejednakosti, upotrebe, degradacije i eksploatacije.

Čovjekova težnja ka prirodnom ljudskom odnosu, ka integraciji razbijenih dijelova njegove autentične ljudske prirode, ka samousavršavanju, ka istini, jedini je odgovor na pitanje koje je moguće postaviti: koliko su tragovi autentično ljudskog ostali prisutni u odnosima među polovima nakon tolikog međusobnog otuđenja. Pitanje se može činiti apsurdnim, ali pogledajmo samo „futurističke“ vizije mehanizirane ljubavi, savremene slike sa gumenim lutkama za ljubav koje zamjenjuju ženu i poplavu mehaničkih zamjena za ljubavni odnos po „sexy-shop“-ovima na Zapadu. O d o p r e d m e ć e n o g č o v j e k a k a p r e d m e t u , m e h a n i č k o j s p r a v i u m j e s t o ž i v o g č o v j e k a č a k i l j u b a v i , s a m o j e j e d a n k o r a k .

Mnogi građanski sociolozi porodice i socijalni psiholozi, manje ili više eksplicitno, izražavaju stav da se korijeni bijednog položaja žene u istoriji nalaze negdje na pola puta između naivne, „prirodne“ podjele rada između muškarca i žene i konstitucionalnih razlika između muškog i ženskog pola. Te su dvije „činjenice“ gotovo neprimjetno, same od sebe, proizvele odgovarajuće posljedice za ženu i njen društveni status.

Čak i u čuvenom „Porijeklu porodice, privatnog vlasništva i države“, Engels, govoreći o gensu, kaže da je to društvena organizacija u kojoj nema mjesta gospodarenju ni porobljavanju... „Podjela rada je sasvim prirodna. Ona postoji

samo (podvukla N. S.) između oba spola. Muškarac vodi rat, ide u lov, na ribarenje, nabavlja sirovinu hrane, i za to potrebno oruđe. Žena se bavi kućom, i pripremanjem hrane i odjeće, kuha, tka, šije. Svatko je od njih dvoje gospodar na svom području: muškarac u šumi, žena u kući. Svatko je vlasnik oruđa koje je izradio i kojim se sam služi: muškarac oružja, lovačkog i ribarskog pribora, a žena kućnog uređaja...“

Međutim, već sama činjenica vezivanja žene za kuću, za društveno manje vrijedne poslove, njeno isključivanje iz javnog života gensa, znači svojevrsno negiranje njenih sposobnosti za privređivanje i njenih socijalnih sposobnosti. Po čemu je podjela rada između muškarca i žene u gensu prirodna? Po ženskoj psiho-fizičkoj konstituciji, predodređenoj za kućne poslove? Po njenoj vezanosti za kuću koja nužno proizilazi iz njene reproduktivne funkcije? Ali, zašto su onda svi poslovi koje žena u gensu obavlja potpuno lišeni javnog, opštedruštvenog i društveno visoko vrednovanog? Da li se radi o ženinim slabijim lovačkim kvalitetima i njenoj nesposobnosti za (tadašnju) tehniku da pravi oruđa i oružja za lov i da se njima služi i, istovremeno, muškoj nesposobnosti i nespretnosti da napravi primitivni žrvanj, prostirku, da obradi i skuva sirovu hranu? Očigledno je da ova podjela daleko prevazilazi „prirodnu“, fiziološko-biološku razliku između muškarca i žene i da se **već u gensu ne radi o prirodnoj podjeli rada**. Ova podjela počiva na pretpostavci o nesposobnosti i nepodobnosti žene za pravljenje oruđa i oružja i njihovu efikasnu upotrebu, za snalaženje u novim situacijama kojim obiluje život van kućnog praga. **Drugim riječima, ova podjela polazi od pretpostavke muškarčeve fizičke, intelektualne i socijalne superiornosti**. Ženi jednostavno već tada nisu bili dostupni poslovi za koje je potrebna veća umješnost i koji već samim tim što pretpostavljaju upotrebu fizičkog i intelektualnog oružja i što su izrazito javnog karaktera imaju veću društvenu vrijednost i sadrže u sebi elemente kontrole, vladanja, vlasti i primjene sile.

Dajući ženi u ruke kutlaču i primitivni žrvanj, a muškarcu sjekiru, luk i strijelu, vezujući ženu za kuću, a muškarca za šire socijalne okvire, gentilno je uređenje već daleko odmaklo na putu utemeljenja ljudske nejednakosti. Istina je da u samom gensu nema razlike između prava i dužnosti kao što, recimo za Indijanca, kako to Engels navodi, nije ni pravo ni dužnost

sudjelovanje u javnom životu, već sastavni dio njegovog života. Međutim, istina je i to da sudjelovanje u javnom životu nije bio sastavni dio života Indijanke. Bez obzira kako te forme života shvatili, sa, ili bez normativne konotacije, podjela na „muško“ i „žensko“ nosila je i te kako klicu dužnosti i obaveza polova.

Od gensa, a vjerovatno još i ranije, počinje falsifikovanje prirodnih razlika među polovima, uvijek u korist muškarca, a u gensu se već javlja formiran stereotip o nadmoći muškarca u spretnosti, inteligenciji i sposobnosti za javno djelovanje. Iz takve „prirodne“ podjele rada proizilazi činjenica da je privređivanje stvar muža i nije nikakvo čudo što u daljem istorijskom razvoju muškarac ne ispušta privređivanje iz svoje **vlasti**, već mu naprotiv pridodaje nove vrste. Kao sasvim logično slijedi da i višak rada ide mužu. „Prirodna“ podjela rada je uredila i podjelu vlasništva koja je kasnije uslijedila, a ova je, iako ogoljena i vidljivo neprirodna, takođe po istoj logici mogla biti proglašena prirodnom.

Na osnovu gensa, dakle, žena je već bila temeljno potisnuta na drugo mjesto, vezivanjem za kućno ognjište i kućno privređivanje. Njen društveni svijet bila je porodica, a i tu je imala ograničenu ulogu, dok je radijus privrednog i društvenog djelovanja njenog muža, muškarca uopšte, bio znatno širi. Time je trasiran i utrput kasnijem otvorenom porobljavanju koje traje do današnjeg dana. Činjenica da žena i danas i institucionalno i sadržajno igra marginalnu ulogu u odnosu na centre društvene moći i da je i danas potisnuta i potiskivana društvenom praksom i raznim pseudonaučnim teorijama u porodični rezervat, znači, kao što kaže M. Mid, „vraćanje u kameno doba, u pećinu, u kojoj žena očekuje povratak svoga muža i djece bez ikakvog poznavanja svijeta van svojih vrata“: (M. Mid „Male and Female“, New York 1955).

Podjela rada i podjela društvenog terena djelovanja muškarca i žene nije prirodna već je u funkciji vlasti nad ženom. U istoj funkciji je i pravdanje takve podjele biološkim, psihološkim, moralnim i drugim razlikama među polovima. Mada je problem razlika između polova sa genetskog stanovišta još uvijek teorijski otvoreno pitanje, izgleda da je jedina, za sada naučno dokazana istina, da je jedina prirodna razlika između muškarca i žene u tome što žene rađaju, a muškarci ne rađaju. Sve ostale podjele su, a kako kaže M. Mid, rezultati „kulturene elaboracije“.

O prirodi razlika među polovima

Stereotipni načini pripisivanja „muških“ i „ženskih“ atributa duboko su proželi našu kulturu. Čini nam se sasvim normalno da govorimo o „emotivnim ženama“, „prodornim muškarcima“, „rasipnim suprugama“, „lakomislenim djevojkama“, manje inteligentnom, ali zato slatkom i šarmantnom ženskom dijelu svijeta. Sasvim je normalno za našu kulturu da se govori o neophodnosti majčine ljubavi i očevog autoriteta, na primjer, za normalan dječiji razvoj. Pod tim se podrazumijeva da je to tako po prirodi stvari. Rijetko se govori, ili nikada o potrebi majčinog autoriteta koji podrazumijeva samosvijest, autonomnost. Govori se o muškoj agresivnosti i ženskoj submisivnosti, o muškoj naivnosti i ženskoj lukavosti. Niz karakteristika koje se u našoj kulturi smatraju femininim, odnosno maskulinim, ne predstavljaju samo oznaku za razliku polova, već su to po pravilu **osobine koje vrijednosno kvalifikuju čovjeka**. Njime se objašnjava i opravdava njegova društvena uloga i značaj i njegov društveni status. Stoga one u stvari predstavljaju fiksirane društvene predrasude. One su po svojoj funkciji, strukturi, mehanizmu nastajanja i fiksiranosti veoma slične rasnim predrasudama i nije čudno da se kod nekih feministkinja čak govori o „muškom rasizmu“ i „šovinizmu“ u odnosu prema ženi. Da su to zaista predrasude, govori i njegova struktura koja obiluje nizom kontradiktornih shvatanja o ženi, a ona istovremeno egzistiraju u sindromu predrasude. (Na primjer, da su žene slabiji, ali istovremeno i izdržljiviji i agresivniji pol; da su lakomislene i nepromišljene, ali da su istovremeno lukave i sračunate; da su manje inteligentne, ali da uvijek teže da nadmudre i prevare inteligentnijeg muškarca; da su proračunate, ali istovremeno i ekonomski infantilne; da su emotivnije, ali istovremeno sa manje osjećanja, duha i srca od muškaraca; da su rasipne a istovremeno suviše uskogrude nezdravo štedljive; da svoje tijelo koriste kao sredstvo da muškarca „prevedu žednog preko vode“, ali istovremeno da su pohotljive i da im nije nikad dosta seksa itd.). Očigledno je koliko ove karakteristike jedna drugu isključuju, te ne bi mogle istovremeno egzistirati kao oznake pola u cjelini, ali je činjenica da će ih na skali stavova, oni pojedinci koji imaju predrasude prema ženi i ženskom, prihvatiti u cjelini bez obzira na njihovu kontradiktornost. Tako će i rasista prihvatiti tvrdnju da su svi Jevreji bogati bankari i kapitalisti, ali istovremeno da su i komunistički agitatori; da Crnci teže da se asimiliraju sa

bijelcima i da im to ne treba dozvoliti, ali istovremeno da se izoluju, međusobno povezuju i da se ne žele miješati sa bijelcima.

Da su ove društvene predrasude našle mjesto i u svojoj razvijenoj „naučnoj“ formi i da je to istinski rasizam, pokazaću na primjeru savremenog građanskog sociologa K. Kirkpatricka, koji izvodi doslovnu analogiju između inferiornih Crnaca i žena. Prema ovom autoru (K. Kirkpatrick: „The Family as Process and Institution“ – 1963) i žene i Crnci imaju niže biološke osobine, ograničene proizvodne mogućnosti, niske šanse za individualni razvoj, agresivno se ponašaju prema ostalim članovima grupe, i za žene i za Crnce karakterističan je „ekonomski infantilizam“, tj. nesposobnost da raspolažu novcem i imaju neodoljivu potrebu za blistavom odjećom, blistavim automobilima i zlatnim zubima. (!)

Ima, naravno, još primjera na kojima se vidi kako neki čak veoma uvaženi građanski sociolozi izražavaju društvenu misao i ovu praksu diskriminacije vjerno i istinito. Rijetko se gdje, međutim, kao ovdje može vidjeti kako je impotencija i agresivnost, rasizam i težnja ka dominaciji nad grupama koje će biti generator budućeg svijeta, čvrsto povezan sindrom stavova: oni mrze siromašne, mrze Crnce, mrze Portorikance, mrze žene, mrze komuniste... Oni moraju objasniti u čemu je „inferiornost“ tih grupa, moraju opravdati kontrolu, ugnjetavanje i eksploataciju stereotipijama i predrasudama.

Osobine koje važe kao kulturni stereotip razlika između muškaraca i žena, a koje su socijalno vrlo relevantne, možemo svrstati u tri osnovne grupe karakteristika ličnosti. To su **kognitivne ili intelektualne** sposobnosti, **emocionalne karakteristike** i osobine temperamenta i **moralne karakteristike**.

Razlike u inteligenciji

Shvatanje o muškoj superiornosti u oblasti inteligencije je kulturni stereotip koji se u mnogobrojnim psihološkim istraživanjima inteligencije pokazao potpuno neosnovanim. Sva ova istraživanja pokazuju da u opštoj inteligenciji nema razlike između muškaraca i žena, a da ima razlika u stepenu izraženosti nekih faktora koji čine strukturu inteligencije. Tako su, prema tim

nalazima, žene u prosjeku inferiornije u tzv. „numeričkom“ mišljenju i manipulisanju matematičkim simbolima i specijalnoj orijentaciji (snalaženju u nepoznatom prostoru i percepciji prostornih odnosa), a superiornije su u verbalnom izražavanju i zapažanju tananih detalja i razlika i u nekim aspektima memorisanja. Ako pogledamo o kojim se faktorima inteligencije radi, onda se jasno vidi da su razlike koje se javljaju prilikom njihovog mjerenja na ženskoj i muškoj populaciji, direktan rezultat kulturne elaboracije. U procesu vaspitanja učimo dječake da ne „brbljaju kao djevojčice“ dok su djevojčice simpatične pričalice. Kada, međutim, psiholozi mjere „verbalni faktor“, oni u stvari testom mjere sposobnost za verbalnu komunikaciju. Ako bi se pak preciznije mogla mjeriti verbalna sposobnost u smislu služenja verbalnim simbolima i manipulisanja pojmovima u misaonom procesu, vjerovatno je da se između dječaka i djevojčica ne bi pojavile nikakve značajne razlike. Takav je „verbalni faktor“ po svojoj suštini bliže jezgri inteligencije, jer govor nije samo sredstvo komunikacije već je i sredstvo mišljenja. Što je faktor manje suštinski vezan za jezgro inteligencije, to su veće mogućnosti njegove kulturne elaboracije, odnosno, veće su mogućnosti da se pokažu specifične razlike između polova u tom faktoru.

Spacijalna orijentacija je najdirektnije vezana za način vaspitanja djevojčica kod kojih se već od malih nogu (sa kulminacijom u pubertetu) ograničava rad i uskretanja, te imaju manje šansi za istraživanje prostora od svojih vršnjaka. Djevojke „šireg radijusa kretanja“, koje se često i značajno samostalno udaljuju od kućnog praga u patrijarhalno-malograđanskim sredinama su i društveno loše kvalifikovane, što za njihove vršnjake takođe ne važi. U procesu socijalizacije žena se uči na svoju tradicionalnu „kućnu“ ulogu, a možda se genetskim kodom prenijelo njeno hiljadugodišnje vezivanje za kućni prag kao neposrednost da se suvereno snalazi u prostoru. U tom smislu bilo bi zanimljivo ispitati mlađe generacije djevojaka koje su drugačije vaspitane, koje su se rano odvojile od kuće putovale, mnogo i samostalno po svijetu. Još bi bilo zanimljivije ispitivati specijalnu sposobnost njihove djece. Što se **numeričkog, matematičkog faktora** tiče, iako to nije sasvim očigledno, i on ima značajnu društvenu konotaciju. Kada djevojčica postiže loše rezultate u matematici, kaže se da „ima žensku inteligenciju“, što nema nikakvu lošu kvalifikaciju. Djevojčice se u prosjeku i ne podstiču na egzaktnost, preciznost, logičnost, ne podstiču se na takozvani „matematički

način mišljenja“. On zahtijeva introvertiranost, sabranost i ozbiljnost, a djevojčice se podstiču da se uglavnom bave utiskom koji će na okolinu ostaviti. One se podstiču na usavršavanje vanjskog šarma koji svakako nije u uskoj vezi sa matematičkim načinom mišljenja. Sasvim se drugačije društveno kvalifikuje loš uspjeh dječaka u matematici.

U intelektualnim sposobnostima između muškaraca i žena nema razlika – to nauka danas sa sigurnošću tvrdi, ali **ima značajnih razlika u tome koliko je muškarcu, a koliko ženi omogućeno da se koristi svojom inteligencijom** u obrazovanju i postizanju društveno značajnih rezultata. Nalazi nekih psihologa ukazuju da je u toj sferi situacija za žene katastrofalna. Terman je upoređivao grupe izuzetno inteligentnih i nadarenih djevojaka i dječaka i pratio njihov razvoj tokom niza godina. Konstatovao je da je gotovo zanemarljiv procenat iz skupine nadarenih djevojaka postigao značajne rezultate za koje su one imale izražene predispozicije. Neke su napustile školovanje čim su se vjerile i udale, neke kasnije; utopile su se u moru anonimnosti, dok je iz grupe talentovanih dječaka bilo istaknutih naučnika, univerzitetskih profesora, pisaca itd. U građanskom društvu proces socijalizacije usmjerava i određuje ciljeve i nivo aspiracije za djevojke. To je dobra udaja (ili samo udaja), a svi se drugi ciljevi u odnosu na ovaj smatraju sekundarnim.

Emocionalne karakteristike

Ženama se pripisuje da su emotivnije, podložnije emocijama i njihovim promjenama od muškaraca. To se uglavnom izvodi iz činjenica da žene više eksponiraju svoja emotivna stanja. Ženske su emocije vidljivije, ekspresivnije, ali ta činjenica još ne govori o tome koji je od polova emotivniji. Očigledno je, međutim, da su žene emotivnije u onim emocijama za koje se smatra da ženama pristaju. To je izražavanje tuge, plač, izražavanje ljubavi i nježnosti. Kulturni je stereotip da to ne odgovara muškarcu i da ne pristoji da muškarac plače „kao žena“ i pretjeruje u iskazima nježnosti. Mržnja, koja je uvijek povezana sa agresivnošću, takođe je emocija, ali je krajnje nepoželjno da je izražava žena jer to „nije ženstveno“, dok je sasvim uobičajeno da je izražava muškarac. I plač, i gnjev, i izražavanje nježnosti, i ljubavi, su emotivne

reakcije i zašto bi žene bile podložnije samo jednoj vrsti emotivnog reagovanja, ako su emotivnije uopšte? Jednostavno zato što to nije genetski nego kulturni model. Muškarcima se pripisuje veći aktivitet i izrazitija agresivnost. Čak i neki ozbiljni naučnici argumentuju to tvrdnjama da su muške bebe pokretljivije, prodornije, agresivnije, da je i u životinjskom svijetu muški rod opremljeniji, sposobniji za borbu i, najzad, kao krunski argument da u svim kulturama muškarci ratuju.

Što se tiče razlika u aktivitetu i agresivnosti kod muških i ženskih beba, danas je opšteprihvaćeno shvatanje koje proizilazi iz istraživanja u razvojnoj i socijalnoj psihologiji, da je agresivnost **reaktivna karakteristika** i da je direktan rezultat socijalizacije, načina ophođenja sa djetetom. Fiksirana agresivnost kod muške i ženske djece rezultat je strogosti u vaspitanju i agresiji i frustracija koje se baziraju na tome i jednako je distribuirana kod takve djece bez obzira na pol. Sporadični ispadi agresije su po pravilu ili reakcija na neko osujećenje ili predstavljaju izražavanje traganja za vlastitim identitetom (tzv. negativistička faza razvoja), i takođe su jednako distribuirani kod oba pola.

Mnogobrojna antropološka istraživanja (M. Mid, Malinovski) takođe pokazuju da agresivnost i destruktivnost nisu urođeni ljudskim motivi, pa prema tome ni urođene muške karakteristike, već se agresija, njeno javljanje i iskazivanje razlikuju od kulture do kulture.

Ne osjećam se kompetentnom da dajem sud kako stoji stvar u životinjskom svijetu, no na osnovu posmatranja domaćih životinja i nekih divljih zvijeri, lako je uočiti da se ženske veoma spretno bore, love, a treba ih samo posmatrati sa koliko snage, spretnosti, lukavosti i ratničke vještine brane svoju mladunčad. U životinjskom svijetu u odbrani vrste vjerovatno podjednako učestvuju i mužjaci i ženke, a ponegdje je sasvim sigurno da su mužjaci vidljivo opremljeni divnim šarenim perjem, grivom i dlakom da bi ljepotom osvojili svoje izabranice, nego što su opremljeni za borbu. Ova se pak karakteristika smatra izrazito femininom. Međutim, kod nekih vrsta, ženski je rod, konstitucionalno skromniji ako posmatramo vanjski izgled. Nije tačno ni u ljudskom svijetu da je težnja za dopadanjem, koketerijom, osvajanjem suprotnog pola lijepim izgledom, prirodna samo ženi. Tačno je, međutim, da

ona razvija svoje sposobnosti, dotjeruje svoj izgled, po modelu koji u datoj kulturi ima najbolju „prođu“, a prirodno je i generički determinirano da je i u muškarcu i ženi stalo da ostave utisak i budu privlačni suprotnom polu. Za građansko društvo može se reći da je rezultat kulturne elaboracije, kako bi to rekla M. Mid, činjenica da žene više troše na kozmetiku, više su obuzete svojim izgledom, jer im je cjelokupni život i statusno napredovanje zavisi više od toga kako izgledaju nego što je to slučaj sa muškarcem. Treba, međutim, naglasiti da je to isključivi rezultat socijalnih okolnosti, a nikako femininih ili maskulinih konstitucionalnih odlika. Posmatrajmo samo muškarce u primitivnim plemenima kako se udešavaju, lijepe perjem, bojadišu glinama itd. Posmatrajmo muške renesansne kostime i najzad posmatrajmo mlađe generacije koje su, na sreću, uglavnom emancipovane od starih stereotipa, kako uni-seks modom pokazuju koliko su teški okovi stereotipa šta kome polu konstitucionalno pripada. Euforija narukvica, minđuša, visokih potpetica, šminke, blještave garderobe koja je uhvatila mladi, naročito estradni svijet, karikaturalno pokazuje koju je dramu trpio muškarac uniformisan u sivo i crno, jer je cijelog života učen da je on taj koji će birati i da je za njega primjerena neutralna uloga što se tiče spoljnog izgleda. U građanskom svijetu socijalni status i novac su ono čime muškarac treba da fascinira ženu, a žena kao predmet i kao roba treba da razvija i predstavi one vrijednosti koje važe za dati kulturni model. Mnoge od njih su joj pripisivane kao sastavni dio njenog pola i učena je sistemom vaspitanja i ličnim iskustvom da joj svaka druga vrijednost oduzima šanse za ugodan život. Budući da je muški svijet na svom terenu uobražen u stereotip o vlastitoj nadmoći, u snazi ličnosti, vrijednosti, inteligenciji, socijalnim sposobnostima, i budući da u taj stereotip sam mora vjerovati ako ne želi da doživi ličnu frustraciju, on pored sebe ne može podnijeti slobodnu, aktivnu i inteligentnu ženu, jer mu ona ruši i onako neuvjerljivu sliku o sebi samom. Da bi vidio i doživio ženu onakvu kakva jeste, on mora i sam sebe vidjeti sasvim drugačije nego što su ga učili da sam sebe vidi.

Argument koji bi trebao da ide u prilog shvatanja da su muškarci konstitucionalno agresivniji i aktivniji jer u svim kulturama muškarcu ratuju, takođe treba preispitati. Muškarci ratuju iz istog razloga iz koga su odavno osvojili proizvodnju i oruđa za proizvodnju i iz kog su osvojili sva društveno v i š e v r e d n o v a n a m j e s t a i sva mjesta pomoću kojih je potrebno vršiti kontrolu. To nije, kao što smo vidjeli, odlika samo klasnih društava nego

već i gena. **Da li će i na koji način žene biti uključene u proizvodni i društveno cijjenjen rad u najvećoj mjeri zavisi od trenutnih potreba vladajuće klase, od tendencija na tržištu radne snage, a najmanje od nekih univerzalnih muških i ženskih osobina.** Otušeno, klasno društvo nije nimalo sentimentalno i objektivno moderator funkcija prema ljudskim mogućnostima i sposobnostima, pa tako i ne dijeli poslove prema potrebama vladajuće klase. Što se ratničkog poziva tiče, on se u najvećem broju kultura v i s o k o v r e d n u j e, pa je to stoga tradicionalno muški poziv, ali se uz navedenu napomenu svakako može očekivati da će zavisno od vitalnih potreba ove klase i žena biti u p o t r i j e b l j e n a kao ratnik. Stereotip o njenoj nježnosti, plašljivosti, emotivnosti, nesnalaženju, pada u vodu kada treba da posluži ovom cilju. U Izraelu, na primjer, od samog osnivanja države i žene služe vojsku i ratuju zajedno sa muškarcima, a pošteđene su samo u uslovima kada su neophodne porodici.

Moralne karakteristike

Osobine karaktera koje se stereotipno pripisuju ženskom rodu, pojavljuju se još u starim mitovima i oni su još mnogo prije priče o Adamu i Evi ženi pripisivali prevarantske, lukave namjere u odnosu na muškarca. Žena kao lukavo, inferiorno, čak prljavo biće, uvijek spremna da prevari i da se adaptira „svakom carstvu da učini što je srcu milo“, nije samo literarni nego duboko ukorijenjen društveni stereotip.

Navedene stereotipije o ženskim karakteristikama s obzirom na sposobnosti, emotivne crte i moralne kvalitete, prate svijet žene i muškarca od njihovog rascjepa sve do danas. One su služile i služe kao ideološka podloga ugnjetavanja žena i opravdavanja otuđenog odnosa između polova. Sigurno je da do ravnopravnosti polova neće doći jednostavnim dokazivanjem da su oba pola identična po svim karakteristikama.

Otvoreno je pitanje razlika između polova i prirode tih razlika, **ali je činjenica da se u istoriji cijepanja muškog i ženskog svijeta insistiralo na razlikama koje su ženu dovodile u inferioran položaj, a on se opravdavao njenim konstitucionalnim manje vrijednim ženskim karakteristikama.** One su uvijek nosile lošiju, manje vrijednu socijalnu konotaciju ili je iz njih

proizilazio kanon ženskog ponašanja, koji naravno nije vrijedio za muškarca. Bez ove konotacije, isticanje razlika između žena i muškaraca ne bi bilo naročito značajno ni štetno. Socijalno-psihološki problem u ostvarenju ravnopravnosti polova jeste u razbijanju predrasuda i potiranju razlika u vrednovanju intelektualnih, moralnih, i drugih karakteristika polova. **Drugim riječima, problem poimanja žene od strane muškarca jeste njegov problem da pojmi samog sebe, svijet oko sebe i postane svjestan mistifikacija koje tim svijetom i njime samim vladaju.** To je, usuđujem se reći, jedan od najteže rješivih problema čovjeka uopšte. Jer, u korijenu neprihvatanja autentične ljudske prirode žene, leži neprihvatanje autentične slike objektivnog svijeta i što je još značajnije, žestoko opiranje promjeni toga i takvog svijeta. Čovjekova priroda, priroda muškarca, priroda žene, čovjekovo su djelo; one nisu same po sebi date i šta će čovjek od svoje prirode uraditi, zavisi isključivo od njega samoga. Interni, konzervativni i reakcionarni duh hrani se falsifikatima i mistifikacijama. Danas se još uvijek jedna od najjačih među njima odnosi na ženu.

Društveni mehanizmi cijepanja polova

Čovjekov je svijet odavno podijeljen, a korijen te podjele je alijenacija muškarca od žene. Prva neprirodna podjela rada bila je ona između muškarca i žene odkada je muškarac počeo da kontroliše i podjarmljuje ženu prisvajajući prvi sredstva za proizvodnju i prisvajajući za sebe aktivnosti, koje su stajale na višem stepenu ljestvice društvenih vrijednosti. **Model eksploatacije žene, identičan je svim drugim razgranatim nejednakostima: klasnim, nacionalnim, rasnim. On je na izvjestan način njihov pra-uzor.** Budući hiljadama godina utemeljivan i ponovo reprodukovano kao model i kao generator služenja čovjeka čovjekom, pretvaranja čovjeka u svoje sredstvo, a sa psihološke strane budući osnova za samoidentifikaciju muškarca kroz falsifikovanu i mistifikovanu sliku o ženi, on se i najžešće opire revolucionisanju.

Kada se jednom zario u najnužniji, najprirodniji odnos čovjeka i čovjeka, – odnos u čijoj je osnovi jedna od dvije determinirajuće čovjekove reprodukcije

– reprodukcija humanog života u ljubavi svojstvenoj samo homo-sapiensu – nije nikakvo čudo da se klin alijenacije mogao zariti u sve ljudske odnose. Suština ljudske prirode muškarca i žene, njihovog nužnog i prirodnog zajedništva, ljudska sadržina njihove ljubavi, razbijena je modelima vrijednosno „muškim“ i vrijednosno „ženskim“. Svijet muškarca i svijet žene odvojeni su mjestima u društvu, idejom o njihovom vječnom suparništvu i ratu, njihovim konstitucionalnim razlikama, iz čega je proizašao i njihov dehumanizirani odnos. Pošto je dehumanizacija zahvatila jezgro čovjekovog bitisanja, samu srž ljubavi, bilo je potrebno, da bi se hranila i održavala, apsolutno cijepanje i same ljubavi, na njene dvije, prirodno neraskidive komponente: tjelesnu i duhovnu ljubav. Zavisno od kulture, tradicije i drugih okolnosti, ove su dvije vrste ljubavi zatim različito vrednovane sa moralnog, estetskog i svakog drugog stanovišta. U hrišćansko-jevrejskog kulturi tipično je nisko vrednovanje tjelesne ljubavi, erotike uopšte, koja se ocjenjuje kao prljava, nedostojna čovjeka, dok tzv. „duhovna“ ljubav postaje „ideal“ pravog, moralnog osjećanja dostojnog čovjeka. Kineska i indijska kultura, međutim, visoko cijene i vrednuju tjelesnu ljubav, smatrajući je darom bogova, a uživanje u tjelesnoj ljubavi smatraju približavanje čovjeka Bogu. U krajnjoj liniji, međutim, sasvim je svejedno hoće li se model duha ili tijela pozitivno ili negativno vrednovati. Činjenica je da razbijen u sebi, svijet ljubavi osakaćen tumara, čak kao djevičanski lik sestre, majke, svete djevice Marije koja u duhu svetom čak i začinje svoje dijete, čas kao pohotni, nezasitni raskalašni tip razvratnika ili razvratnice, bludnog sinonima prljave tjelesne ljubavi i ljubavnika u paklu osuđenih na vječni zagrljaj.

Cijepanje ljubavi je služilo cijepanju integralno i autentično ljudskog između žene i muškarca, čiji je krajnji cilj bila kontrola njihovog odnosa, mehanizam održavanja vlasti i prevlasti muškarca nad ženom.

E. Moren (Duh vremena, Kultura, 1976), primjećuje da uz sve kvalifikacije tjelesne ljubavi, kao prljave, nedostojne čovjeka i sva visokoparna uzdizanja duhovne ljubavi, odvojene od svog tjelesnog supstrata, ovaploćene u građanskom braku, muškarac je uvijek u svojoj suštini bio potpuno nezadovoljan živim obrascem svoje sapatnice koje je s a m s t v o r i o. Žena je katkad više, katkad manje, ličila u stvarnosti na kulturni ideal kroz koji je muškarac doživljavao samo socijalno nametnutu, a nikako i duboko ličnu

satisfakciju. Uz takvu ženu, on je morao tražiti u mašti i stvarnosti ženu od krvi i mesa, produbljujući tako još temeljnije rascjep između „ženskog“ i „muškog“, između autentično ljudskog i nametnuto ljudskog, između „dobra“ i „zla“.

Dodala bih na Morenovu analizu muškarčevog doživljavanja otuđene ljubavi, da je i žena budući ljudsko biće, isto tako težila cjelini doživljaja ljubavi i što je više uspijevala da odoli rušilačkim snagama alijenacije koje su izokretale njenu ženstvenost, sve joj je teže padala (lažna) uloga kojoj su je učili. Ona čak nije mogla ni da osvaja kupovinom otuđene i osakaćene dijelove ljubavi, kao što je to, recimo mogao muškarac, kupujući tjelesno zadovoljstvo, a pogotovu to nije mogla sa moralnim blagoslovom društva, za šta se muškarac izborio. Čak i u takvom odnosu, u kome muškarac kupuje za novac tjelesnu ljubav, ona je opet ta koja objektivno ima bjedniji položaj jer je sebe pretvorila u r o b u.

Analizirajući situaciju cijepanja erosa i psihe, kako se ona manifestuje u masovnoj kulturi, E. Moren primjećuje da se i u masovnoj kulturi danas jasno zapaža tendencija da sjedini tjelesno i duhovno, da sjedini „dobro“ i „zlo“ u jedinstven lik žene. Uzima se primjer tzv. „bed-good“ gerls, koje sve više zamjenjuju ranije djevice, naivke, spiritualizirane, čedne madone i s druge strane „vampove“, „pin-up“ djevojke koje su predstavljale oličenje uvijek samo jedne strane društveno okvalifikovane ženske prirode. No, ženski likovi spojeni na takav način su fantomske, dihotomične, crno-bijele i sasvim nerealistične ličnosti, kao što su bile njihove jednostrane prethodnice. Građanska je kultura zaista daleko od toga da bez zaziranja zahvati čovjeka kao jedinstveno biće. Cijepanje erosa i psihe i njihovo različito moralno kvalifikovanje ima svoju bitnu funkciju u posesivnom odnosu muškarca prema ženi. **Dok je prisvajanje proizvodnje i potiskivanje žene iz javnog života bilo praksa njenog ugnjetavanja, dotle cijepanje ljubavi predstavlja ideološku podlogu ove vlasti. Posjednik više nije taj koji određuje ženi zakone njenog ponašanja, njenog ljubavnog života i života uopšte, već je to moral, Bog, religija.** Bič gospodara drži u ruci zajednički sudija koji sudi i gospodaru i porobljenom. To je, naravno, cijena otuđenja. Ali gospodar uspijeva da je u granicama svoga otuđenja i izigra. Vrlo jednostavno, muškarac proglašava tjelesnu ljubav grijehom,

slobodu u ljubavi, kao uostalom i u svemu drugom, nedozvoljenom, ali istovremeno gradi nelogičnu i kontradiktornu teoriju, po kojoj se muškarac razlikuje od žene upravo po tome, što je za njega normalna sloboda ljubavi, sloboda izbora, poligamije, tjelesna ljubav. Ona je, štaviše, za muškarca, u granicama „poretka“ poželjna, dok je istovremeno za ženu nemoralna i izopačena.

Dvojnost duha i tijela, dvojnost muškog i ženskog, cijepanje ljudske suštine, našlo je svoje dehumanizirano ogledalo u dvojnog i licemjernog građanskog moralu. Sloboda čovjeka, sloboda muškarca se ne može realizovati uz zarobljenu, obespravljenu i degradiranu ženu. Nesloboda frustriranog muškarca reprodukuje se kroz njegov odnos sa, takođe, neslobodnom ženom. Tako oni zatvaraju tragični krug svog otuđenja.

Jedan od mogućih načina u neslobodnom svijetu da se izađe iz tog začaranog kruga bilo je dalje cijepanje ženskog svijeta, na osnovi već sasvim rascijepljenog morala. One su klasifikovane na svetice, sestre, majke, supruge, sa osobinama koje se smatraju društveno poželjnim, a u čijoj je osnovi „čistota“ prezira prema tjelesnom u ljubavi, i s druge strane ženski svijet sa kojim se jedino može zadovoljavati tjelesna ljubav, moralno diskvalifikovan, problematičan i manje vrijedan. Prostitucija postaje tako izraz „stvarnih“ potreba muškog svijeta. Muškarac time daje sebi legitimaciju da na neki, sasvim izokrenut način izigra dvojstvo duha i tijela, dobra i zla, i kroz dehumanizirane, otuđene, trgovačke forme realizuje svoju ljudsku cjelinu sastavljajući svoj ljubavni život od surogata.

Shematično prikazano, ovu tragičnu podjelu ženskog svijeta predstavljaju žene „lakog“ morala, najčešće prostitutke koje imaju razvratnu tjelesnu želju i žene djevice, supruge koje tu želju preziru. Naravno, ništa lažnije od ovih stereotipa. Novija seksološka istraživanja pokazuju da je većina prostitutki sasvim „oslobođena“ tjelesne želje, a pogotovu oslobođena mogućnosti da u ljubavi uživa.

One nisu nikakve razvratne, već temeljno instrumentalizirane ženske kreature koje su zaigrale igru otuđenja do njenog posljednjeg tragičnog čina. Frigidne, one svoje tijelo doživljavaju kao sredstvo za pribavljanje novca, održanje egzistencije, a nikada se ili gotovo nikada ne služe svojim tijelom

radi ljubavi same jer su tu mogućnost izgubile, upotrebivši i samu svoju ženstvenost kao sredstvo. Dalje od sebe žena zaista nije mogla otići. Degradacija prostitutke, njen ljudski pad, vidljivi su, ogoljeni i prozirni, dok je ljudska degradacija patrijarhalno-malograđanskog uzora djevojke koja se služi svim sredstvima da bi se što bolje udala (odnosno prodala, jer ona udajom kupuje svoj društveni status) zaogrnuta velom građanskog morala. Razlika je, međutim, samo u tome, što se jedna prodaje sukcesivno, čitavog života, bez društvenih blagoslova, a druga samo jednom, dva puta, uz društveni blagoslov. Ni jedna ni druga ne služe svojoj ljudskoj prirodi, već se služe same sobom kao instrumentom prodaje na konkurentnom tržištu. Jedna prodaje tijelo ne uživajući u tome, već u novčanoj nagradi, a druga ne uživa zbog toga što je učena da je uživanje u ljubavi grijeh. Čak i ako uživa, nije poželjno da to pokaže jer bi mogla biti loše okvalifikovana. To bi mogao biti znak lošeg morala što može da izazove podozrenje vlasnika. Psihološko je pitanje do koje je mjere i muškarac uništio sopstvenu mogućnost zadovoljstva u ljubavi sa ove dvije vrste ženskog stereotipa, ali je sigurno da bi u ljubavnom odnosu doživio pravu satisfakciju tek kada je doživi i pokaže žena. On se, međutim, radije miri sa situacijom kakva jeste, jer uslov da bi se stvari promijenile jeste da žena postane samosvjesno, „samodeterminisano“, svoje biće, slobodno u ljubavi i u svemu drugom što čini njenu ljudsku prirodu. Time bi, međutim, postala nemoguća njena kontrola i njeno podjarmljivanje. Nemoguće je kontrolisati čovjeka koji je jednom postao svjestan sebe samog. Nemoguće je služiti se takvim čovjekom. Svi totalitarni režimi, sve represije ovoga svijeta, upravo su stoga cijepale čovjeka. Prvi rob, prva ljudska žrtva represije bila je žena.

Perspektive

Da je žena krenula stazom svoje emancipacije i da je to jedino njena ljudska alternativa, činjenica je današnjeg svijeta. Činjenica je, međutim, i to da se odnosi među polovima teško revolucionišu i da se teško mijenja stvarni socijalni položaj žene. No ako se sjetimo kako su duboki korijeni otuđenja polova i koliko socijalno-psiholoških naslaga imaju na sebi onda nije ni čudo što čovječanstvu, njegovom i muškom i ženskom dijelu treba toliko napora da ih se otrese. Sasvim su otvorene perspektive za rješenje njihovog odnosa. No, one će zavisiti prije svega od čovjeka samog.

Oko tragedije dugovjekovnog položaja žene u društvu, ekstrapolirala se i mogućnost ljudske perspektive našeg svijeta. Privlačna snaga među ljudima u čijoj osnovi leži stara istina da je čovjek čovjeku najveća potreba i privlačna snaga među polovima, uslovi su trijumfa ljudskog, društvenog i generator su čovjekove borbene sposobnosti protiv kataklizmičkih sila otuđenja.

Žena, međutim, više ne smije i ne može čekati da mistifikaciju njene uloge i „prirode“ neko drugi u njeno ime raskrinka i skine radi ljepše budućnosti čovjeka. Ona mora sama izaći na svjetsku društvenu i političku pozornicu i biti aktivni borac za osvajanje ljepšeg i pravednijeg svijeta. Bez nje same niko drugi neće ni moći ni htjeti da revolucioniraju njen društveni položaj. Naprotiv, bez njenog takvog prodora, prognoza joj je sve dalja ljudska degradacija, upotreba i eksploatacija.

Nikakvim racionalnim putem, nikakvim prosvjećivanjem i „podizanjem kulturnog nivoa“ neće doći do demistifikacije odnosa među ljudima, pa ni odnosa među polovima, do demistifikacije njihovih uloga. Tek radikalnom izmjenom cjelokupnog ljudskog odnosa biće moguć put ka vraćanju čovjeka u sebi, ka vraćanju erosa psihi, muškarca samom sebi, stoga i ženi. Ta izmjena mora biti toliko radikalna koliko nejednakost polova leži u korijenu drugih nejednakosti u ljudskom svijetu.